

Csáky Ferenc Flórián Lengyelországa XVIII. századi magyar térképésze

Papp-Váry Árpád – Dávid Lóránt

DOI: <https://doi.org/10.30921/GK.70.2018.6.4>

2017. december 30-án Bydgoszczban, a Királyi-csatorna partján kétszáz évvel ezelőtt élt tutajost szemléltető szobrot avattak. Az eseményről tájékoztató újságcikkek hangsúlyozták, hogy a tutajos a csatornát tervező magyar, de lengyel földön a király szolgálatában dolgozó térképész Keresztszegi Csáky Franciszek Florian (Csáky Ferenc Flórián) munkatársa volt. Csáky egyik térképén megörökítette a tutajos alakját. A rajz alapján Michal Kubiak helyi szobrászművész formázta meg a kezében evezőt tartó, álló alakot. A szobor felállítását Marek Andrzej Pietrzak hazánk bydgoszcki tiszteletbeli konzulja javasolta, és elkészítését a magyar és lengyel kormány is támogatta. Az avatáson megjelentek hazánk képviselői is.

A csatorna építésének tervét Csáky 1766. július 9-én terjesztette a Királyi Kincstári Bizottság elé. Több

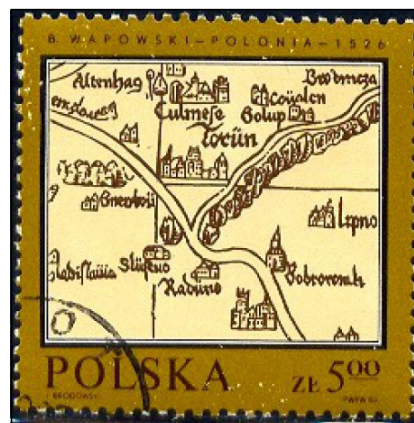
lehetséges útvonalat is felvázolt. Egyik terve szerint a 10,5 kilométeres csatorna a Noteć és Burda folyókat kötötte össze Bydgoszcz városán keresztül. A 18 méteres szintkülönbséget 6 zsilip hidalta volna át. Állami pénzt nem kért a munkához, azt magáncégek építettek volna a későbbi hajózási adóbevételek reményében. A politikai helyzet változása, Lengyelország első felosztása (1772), elhalasztotta a csatorna kivitelezését. Bydgoszcz és környéke porosz uralom alá került. A poroszok jónak találták Csáky elképzelését, és az általa javasolt egyik vonal mentén építették meg a csatornát 1773–1775 között. A hajózási jelentőséget növelte a város fejlődését az elmúlt évszázadokban. A csatornaterv két és fél évszázados évfordulója kapcsán született meg a magyar térképész munkásságára emlékeztető szobor felállításának ötlete Bydgoszczban.

A lengyel térképészet kezdetei

Az első Lengyelországot ábrázoló térkép a Mohácsi csata évében, 1526-ban jelent meg Bernard Wapowski munkájaként. Szerzője Bernard Wapowski Krakkóban és Bolognában járt egyetemre, majd ott doktorált 1505-ben. Hazatérve 1515–1526 között a cseh (1471) és a magyar (1490) királyt adó Jagelló-házból való I. Zsigmond titkára lett. Elkészítette a Lengyel Királyság, a Litván Nagyhercegség valamint Sarmatia térképét. Ptolemaiosz ókori atlaszában az Odera folyótól az Urálig terjedő területet nevezte Sarmatianak. Mindhárom térkép 1526-ban jelent meg Florian Ungler krakkói nyomdájában. A Lengyelország-térkép méretaránya kb. 1:1 000 000. A térkép déli széléhez a szerző hozzá rajzolta Magyarországot is. (Magyarország hasonló méretarányú első térképe, Lázár munkája, előbb készülhetett, de csak két évvel Wapowski térképének a megjelenése után metszette fába és sokszorosította Petrus Apianus Ingolstadtban. Így külföldiek fejezték be, de legalább a teljes térkép fennmaradt.) Wapowski Lengyelország-térképéből csak pár kisebb darab maradt fenn. Ezeket 1932-ben találták meg egy könyv borítójában. A második világháború alatt ezek az eredetiek is elpusztultak.

Csáky tutajosának szobra Bydgoszczban (Fotó: Agata Kornik)

Wapowski térképészlete bélyegen

A lengyel irodalom szerint, talán Wapowski Sarmatia térképét is felhasználta Johannes Honterus Sarmatia című (Lengyelországot és Magyarországot együtt ábrázoló) térképe készítésénél. Ez a térkép Honterus Kis atlasza második kiadásában jelent meg először (Brassó, 1542). Wapowski térképei felhasználásával Giacomo Gastaldi az 1548. évi Ptolemaiosz kiadásba egy Közép-Európa-térképet és Ortelius atlasza 1603. évi kiadásába egy Lengyelország-térképet készített. A mohácsi csatavesztés és így a cseh és magyar trón elvesztése után Lengyelország szorosabb kapcsolat kiépítésére törekszik Litvániával. 1569-ben Lublinban kimondják a két ország unióját. Báthori uralkodása idején Stanislaw Sarnicki új Lengyelország-térképe Erdély mellett egész a Fekete-tengerig és a Dnyeszterig ábrázolja az országtól délre elterülő, török támadásnak kitett területeket.

A XVII. század sikeres időszaka a lengyel történelemnek. Elfoglalják Moszkvát, lengyelt koronáznak cárrá. A svédek nem nézik jó szemmel a hadi sikereket, és megtámadják az országot. A hadsereg megerősítésére tűzereket, mérnököket hívnak be az országba. Ezek közül többen jelentős térképészeti munkákat végeznek, már csillagászati helymeghatározásokkal. Elkészülnek az első vajdasági térképek. A lengyel térképészet újabb jelentős állomása, hogy a király környezetében 1764-ben létrejön egy térképészeti egység, tagjai között egy magyarral, Csáky Ferencel.

Csáky élete

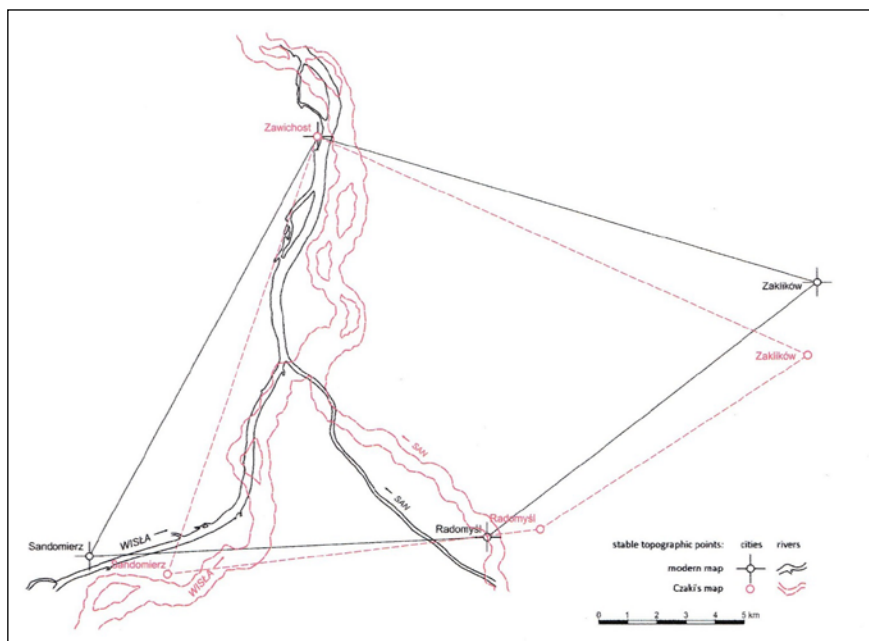
Honnan jött és hogyan került a király közelébe a bydgoszczi csatorna tervének kigondolója és kidolgozója?

A hazai térképészeti irodalomban két helyen találtuk meg, pár soros ismertetés kertében Csáky nevét. Papp-Váry Árpád Lengyelország térképezéséről szóló tanulmányában és Raum-féle életrajzi lexikonban az előbbire utaló szócikként. Érdekes, hogy nem váltott ki nagyobb szakmai érdeklődést hazánkban személye és munkássága, sem a rá hivatkozó szerzőknél, sem a hazai térképtörténetet kedvelők népes táborában.

A Csáky ősrégi, honfoglalás korig visszanyúló magyar családnév. A család több ága élt az ország különböző részein. A lengyel források szerint Csáky nemesi előneve a Bihar megyei Keresztszeg településre utal. (Az 1800-as évek közepétől Keresztszeg neve Körösszegre, majd Körösszegapátira változik.) A keresztszegi Csáky családról a XIV. század második felétől maradtak fenn oklevelek. Tudjuk, hogy a grófi címet 1560-ban kapták meg. A családról szóló, interneten elérhető anyagok nem beszélnek a család Lengyelországban élő tagjáról vagy egy ottani családi ágról. Csáky térképészeti munkáját ismertető lengyel cikkek szerint 1711-ben már az országban volt. További részletes történelmi kutatásokat igényelne itthon is és lengyelhonban is hogy mikor, milyen családból, miért került külföldre. A lengyel forrásokból azt tudjuk, hogy Csáky Ferenc a tűzérség szolgálatába lépett, ahol kapitányi rangig emelkedett. A tűzérségnek külön földmérési egysége volt, feltehetően itt sajátította el a felmérési ismereteket. Első ismert térképészeti munkája Lengyelország egyik egységének (Spiš régió térképének, 1:167 000 méretarányú) rajza (1740) a Jabłonowski herceg által szerkesztett Szarmata atlaszban (Atlas Sarmacji) jelent meg. Terepi mérései alapján szerkesztette meg Varsó délre tájolt

térképét (1:70 000). Több vajdasági térképet is szerkesztett. E kéziratos térképek közül csak egy, az 1769-ben Párizsban sokszorosított maradt fenn (Volyn-térkép, 1:263 000). 1760–1765 között József Alexander Jabłonowski herceg (1711–1777), a nowogród vajdaság vezetőjének a szolgálatába állt. Nem derül ki az adatokból, hogy 1740–1760 között katonaság mellett készítette a térképeket, vagy önálló vállalkozóként dolgozott. 1760-ban 12 (50×42 cm nagyságú) térképlapon ábrázolta a Visztula folyót (1:180 000). A kéziratos, festett színfelületű Visztula-térképet, Csáky talán legjobb munkáját, amelyet mintának gondolt Lengyelország részletes térképének az elkészítéséhez, Jabłonowski 1761-ben, a sokszorosítás előtt véleményezésre átadta a kor ismert francia térképészének, J. B. d'Anville-nek. A francia térképész hibásnak találta a koordinátákat, ezért Jabłonowski nem adta ki a munkát. A mai kutatások szerint Csáky adatai csak néhány perces eltérést mutatnak a helyes értékektől. Emiatt nyugodtan megjelenhetett volna a térképmű.

1760-ban megkezdte a nowogród vajdaság (ma Fehéroroszország területe) térképezését. A munkát nem fejezte be, mert 1764-ben Lengyelország utolsó királya és Litvánia utolsó nagyfejedelme (1764–1795), II. Poniatowski Szaniszló Ágost

A Visztula rajza Csáky munkáján (piros) és egy mai térképen (Strzelecki után)

szolgáltatába állt, a király által létrehozott térképészeti egységnél. A király Csáky nemesi címerét Alexander Pan illetve Skanderbek néven honosította, és kinevezte királyi kartográfusának. Csáky 1766-ban részletesen térképezte a Visztula alsó folyását (1:30 300 méretarányban), majd felmérte Bydgoszcz környékét csatornaépítési tervének részeként. Ezt követően Litvániában szabályozta a Niemen folyót, és több csatornát és öntözőrendszert épített. A király részére 1770-ben gazdasági (földhasznosítási) térképet szerkesztett Brzeg város környékéről. 1772-ben Varsóban halt meg.

Amikor Csáky 1764-ben a király szolgáltatába állt, akkor Jabłonowski visszakövetelte tőle az általa finanszírozott térképek (kb. 200 térkép) rajzait. Csáky nem akarta a térképeket visszaadni, feltehetően egy részüket hasznosítani kívánta újabb térképek készítésénél. A vitában a nagy tekintélyű herceggel szemben nem volt esélye a győzelemre. Hosszas tárgyalások után a bíróság kötelezte a térképek visszaadására. Jabłonowski a Lengyelországot ábrázoló szelvénysozortat átadta egy olasz térképésznek, Giovanni Antonio Rizzi-Zannoninak (1736–1814), hogy azok felhasználásával rajzolja meg Lengyelország térképét. Rizzi-Zannoni több évig dolgozott a térkép elkészítésén. Végül Csáky halálának évében, 1772-ben jelentette meg „Lengyelország nagy térképét”, amelyik 24 1:697 000 méretarányú szelvényen ábrázolta az országot.

Irodalom

- Buczek K. 1939. Czaki Franciszek Florian. *Polski Słownik Biograficzny*, 4: 161–162. Kraków.
- Karsay Ferenc 2009. *Magyar jeles térképészek és földmérők lexikona*. Budapest, CD.
- Marcel G. 1907: Correspondance de Michel Hennin et de d'Anville. *Bulletin de Géographie Historique et descriptive*, Imprimerie Nationale Paris, 3: 454–482.
- Midzio J. 1969. Mapa dolnego biegu Wisły F. F. Czakiiego (Czaki's map of the lower course of the Vistula river). *Polski Przegląd Kartograficzny*, 3: 15–18.

- Midzio J. 1972. Prace kartograficzne Franciszka Florianiana Czakiiego, kartografa polskiego XVIII wieku (Cartographic works of Franciszek Florian Czaki, Polish cartographer of the 18th century). *Polski Przegląd Kartograficzny*, 4: 151–157.
- Nagy Iván 1857. Magyarország családi címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. I–VIII kötet. Kiadja Ráth Mór. Pest
- Papp-Váry Árpád 1983. Lengyelország térképezésének története. *Geodézia és Kartográfia*, 3: 210–211.
- Pietrzak, Marek. – Izajasz, Tomasz – , Krzysztof 2015. Ferenc Flórián Csáky węgierski wkład w rozwój Bydgoszczy, Wydawnictwo Pejzaż, Bydgoszcz.
- Raum Frigyes 1987. A magyarországi földmérők és térképészek fontosabb életrajzi adatai. Erdészeti és Faipari Egyetem Földmérési és Földrendezői Főiskolai Kar
- Strzelecki, Krzysztof 2013. 18th century Vistula river geography in view of Franciszek Florian Czaki's maps. *Quaestiones Geographicae*, Poznan 32 (1) pp. 27–32.
- Szobrot avattak Csáky gróf tutajosának. Forrás: <https://www.balassaintezet.hu>. Utolsó elérés 2018.01.08.

Summary

A statue was erected in the end of 2017 in Bydgoszcz. The Rafts man reminds everybody of one Hungarian map maker – Ferenc Flórián Csáky – who had big influence on the construction of Bydgoszcz Canal. The statue was sculptured by local artist Michał Kubiak. Franciszek Florian Czaki comes from Csaky de Kerestszegh, a Hungarian noble family, which immigrated to Poland in 1711. Initially, Franciszek served in the artillery where he achieved the rank of a captain. At that time, cartography was a domain of the military, which hired special units for measurement works.

Czaki's works in the field of Polish cartography date back to 1740, the first presumably being the works on the "Sarmatia Atlas" (Atlas Sarmacji), a map of Spiš district (Starostwo Spiskie) scaled 1:167 000. On the basis of his own terrain measurements Czaki also drew up a map of the Warsaw area, scaled 1:70 000, oriented to the south, 12-sheet Vistula map, scaled 1:180 000, as well as maps of certain crown voivodeships, which went missing except for a 3-sheet Volyn map, scaled 1:263 000, published in

Paris in 1769. Since 1760 Czaki had been working for Józef Aleksander Jabłonowski (1711–1777), Nowogród voivode, on a multi-sheet map of the entire Poland. Czaki, however, did not finish the map because in 1765 he began his service as a crown artillery captain and court cartographer in a cartographer's team for the king Stanisław August Poniatowski (1732–1798).

His earlier cartographical works (about 200 maps) were given back to Czaki, Jabłonowski who handed his materials to G.A. Rizzi-Zannoni, an Italian cartographer. Rizzi-Zannoni on the basis of Jabłonowski's materials developed "The Great Map of Poland" in 1772.

Czaki as court cartographer elaborated a detailed map of the lower course of the Vistula, scaled 1: 30 300, as well as made maps of Bydgoszcz areas. In Lithuania Czaki supervised works regarding the Niemen River cleansing and its adjustment for sailing and also completed some canals and drainage systems. In 1770, Czaki made the economic map of Brzeg for the king.

Kulcsszavak: tutajos, bydgoszczi-csatorna, tüzérkapitány, udvari térképész

Keywords: raftsman, Bydgoszcz Canal, artillery captain, court cartographer

Dr. Papp-Váry Árpád
professzor
emeritus

Budapesti Metropolitan Egyetem
apapp@metropolitan.hu

Dr. Dávid Lóránt Dénesl
egyetemi tanár

Eszterházy Károly Egyetem
dr.david.lorant@gmail.com

***